

Het Van Iterson Ziekenhuis, lees meer op pagina 9

Deze keer leest u in de nieuwsbrief onder andere over Croda, die sinds kort de eigenaar is van een paar bijzondere gemeentelijke monumenten op zijn fabrieksterrein. Ook leest u over het nieuwe terrassenbeleid op de Markt. Natuurlijk besteden we ook aandacht aan archeologie: dit keer kunt u lezen over een bijzondere vindplaats in de nieuwe wijk Westergouwe. In de rubriek 'Gelukkig hebben we de foto's nog' staan we dit keer stil bij het Van Iterson Ziekenhuis. Tot slot kunt u nog lezen over de nieuwe erfgoedverordening en vertellen we vast wat er allemaal te doen is op Open Monumentendag in september.

Veel leesplezier!

Kent u mensen die wellicht geïnteresseerd zijn in de nieuwsbrief? Stuur u deze nieuwsbrief dan door of vertel hen dat ze zich kunnen aanmelden voor de verzendlijst door een mailtje te sturen aan Nieuwsbrief.MenA@gouda.nl. U kunt zich op dit adres ook afmelden voor de nieuwsbrief.

Croda: trotse eigenaar van nieuwe gemeentelijke monumenten

ontwerptekening muur met portiersloge, M. Brinkman, 1918

Bijzonder gelegen, aan de rand van de binnenstad, bevindt zich het fabrieksterrein van de voormalige Kaarsenfabriek Gouda. Deze fabriek begon in 1858 met de productie van stearine kaarsen. Tegenwoordig worden er geen kaarsen meer gefabriceerd maar is het complex onderdeel van de (oleo) chemische industrie. In de loop van de tijd is de fabriek, tegenwoordig met de naam Croda, diverse malen uitgebreid zodat er een groot fabrieksterrein is ontstaan. De oude structuur is op sommige plekken nog herkenbaar. Zo wordt het terrein ontsloten vanaf een entree aan het Buurtje die toegang geeft tot de centrale as: de vroegere Bleekerskade.

Croda, een van Gouda's grotere werkgevers, is sinds mei de trotse eigenaar van een aantal gemeentelijke monumenten die op dit fabrieksterrein te vinden zijn.

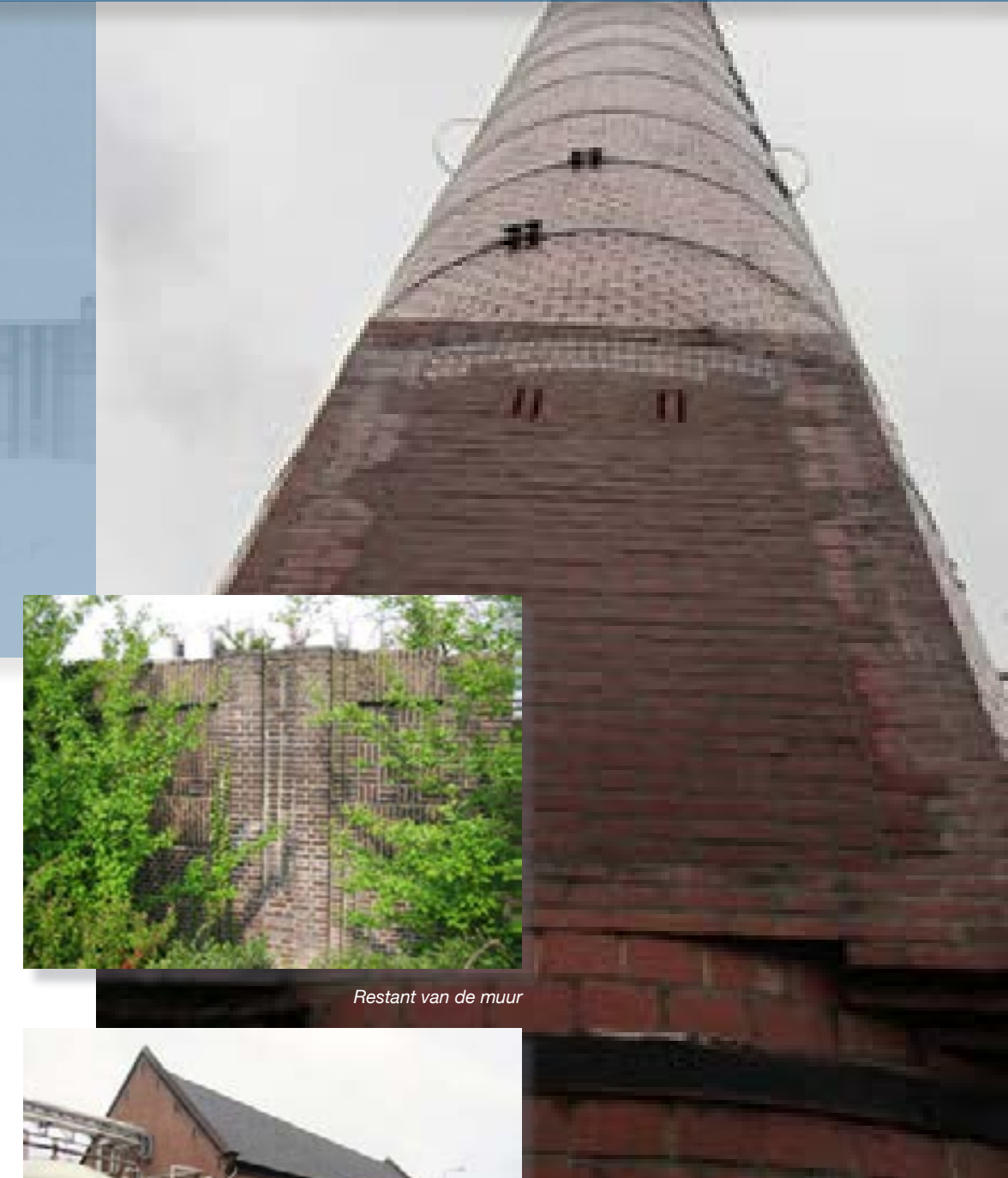

Voor- en zijgevel hoofdgebouw

Kantoorgebouw Viruly met gevel aan Buurtje

Restant van de muur

Loods aan Schielands Hoge Zeedijk

Schoorsteen

De vijf monumenten op een rijtje

Het hoofdgebouw is één van die aangewezen monumenten. Het is gebouwd in 1897 als **hoofdkantoor** van de kaarsenfabriek door een onbekende architect. Wel is bekend dat architect Michiel Brinkman dit pand in 1918 heeft uitgebreid. Van zijn hand is ook het trappenhuis en de hal in art déco-stijl. Deze belangrijke architect stond ook aan de basis van het ontwerp van de modernistische Van Nelle fabriek in Rotterdam, die uiteindelijk door zijn zoon (J.A. Brinkman) met L.C. van der Vlugt tussen 1925-1931 werd gebouwd.

Michiel Brinkman ontwierp ook het inmiddels afgebroken portiershuisje met **fabrieksmuur**. Het restant van de muur is eveneens aangewezen als gemeentelijk monument.

Ook het **kantoorgebouw van Viruly's Zeepoeder**, te zien vanaf de openbare weg, is aangewezen als gemeentelijk monument. Het werd in 1917 gebouwd naar ontwerp van architectenbureau Granpré Molière

& Verhagen. Dit bureau zou later uitgroeien tot een nationaal toonaangevend bureau. Het representatieve kantoorpand heeft een schuin toelopend hoofdvolume met afgeschuinde hoek. Dit komt voort uit de stedenbouwkundige inpassing langs het Buurtje en de Bleekerskade.

De **loods** die behoorde bij de voormalige scheepswerf 'Het Kromhout' ligt buitendijks aan de Schielands Hoge Zeedijk. Ook dit object is aangewezen als gemeentelijk monument. Het is een overblijfsel van de scheepsbouw die eeuwenlang een belangrijke economische activiteit vormde langs de Hollandsche IJssel.

Tenslotte is de markante **schoorsteen** aangewezen. Eigenaar is de gemeente. Het is de laatste overgebleven fabrieksschoorsteen van deze grote hoogte in Gouda en heeft daardoor een belangrijke waarde als representant van grote hoeveelheden schoorstenen die ooit in en rond de binnenstad van Gouda stonden. Daardoor is het met zijn silhouet een landmark voor de stad.

Bijzondere vindplaats opnieuw begraven

Project in Westergouwe bijna afgerond

Jaren geleden werd in de nieuwbouwwijk Westergouwe een bijzondere archeologische vindplaats ontdekt. Deze vindplaats, uniek in West-Nederland, is nu afgedekt met een speciaal beschermfolie. Daarna is het waterniveau verhoogd tot boven de vindplaats. Daarmee is deze belangrijke archeologische locatie opnieuw onder de grond begraven. Reden: op deze manier bewaren we het voor de toekomst. Waarom is deze vindplaats zo bijzonder? Hoe is de vindplaats beschermd en waarom is dat zo belangrijk? Dat leest u in dit artikel.

De vondst: een prehistorisch kamp

Hoe zat het ook alweer met die vindplaats in Westergouwe? Wat was daar nu precies gevonden? Voorafgaand aan de nieuwbouwactiviteiten hebben we in 2009 een klein stukje van de vindplaats onderzocht. Het betreft een vindplaats van meer dan 7000 jaar oud, uit het laat mesolithicum of het vroeg neolithicum, oftewel: de Steentijd. Prehistorische mensen hebben hier een zogenaamd jagers- en verzamelaarskamp gehad. Op een wat hogere locatie in het verder zeer natte, moerassige landschap hadden ze een plek ingericht waar ze tijdelijk konden verblijven. Vanuit hun vaste dorp, waarschijnlijk ergens in de duinen bij wat nu Den Haag is, gingen ze regelmatig naar dit kamp toe, om te vissen, te jagen en vruchten te verzamelen.

Hoewel we maar een klein stukje van de vindplaats hebben onderzocht, is al wel duidelijk dat deze plek een behoorlijk aantal jaren intensief is gebruikt. Dat weten we omdat tijdens de opgraving allemaal houten paaltjes werden teruggevonden die, bijzonder genoeg, na 7000 jaar nog steeds goed bewaard zijn gebleven. Samen met de ontzettend grote hoeveelheden vondstmateriaal, zoals vissenbotjes, werktuigen van bot, vuurstenen en zelfs een stuk menselijk kuitbeen, tonen deze paaltjes aan dat we hier te maken hebben met een plek waar langere tijd mensen hebben gewoond. Het is echt een plek geweest die mensen hebben ingericht, waar ze energie in hebben gestoken en waar mensen dus jaar in jaar uit terug kwamen. Totdat er iets veranderde: op een bepaald moment hebben de prehistorische bewoners het kamp verlaten en zijn ze er niet meer teruggekeerd. Waarom dat zo is gegaan weten we niet, maar het feit dat er allerlei nog goed bruikbare werktuigen zijn achtergebleven, suggereert wel dat het niet een vooraf geplande beslissing is geweest.

Nadat het kamp is verlaten is het terrein overspoeld. Daardoor is het bedekt met een dun laagje klei en overgroeid met veen. Hierdoor is in feite de archeologische vindplaats als geheel een tijds capsule geworden, met alle sporen en werktuigen er nog in. Niemand is hier in duizenden jaren geweest. Totdat archeologen de site dus herontdekten, tijdens de voorbereidingen van de aanleg van de woonwijk Westergouwe. Een geweldige vondst!

Aangetroffen benen werktuigen

Opgraven....?

De vraag was vervolgens: wat nu? Archeologisch gezien is deze plek in Westergouwe echt een zeer waardevolle vindplaats, niet alleen voor Gouda maar voor heel West-Nederland. Er worden zelden zulke oude vindplaatsen aangetroffen, en als ze al gevonden worden, zijn ze meestal niet zo goed bewaard gebleven als deze. Een archeologische opgraving zou dus ontzettend veel nieuwe informatie kunnen opleveren over het leven in de Steentijd. Maar ook over de overgang van jagen en verzamelen naar landbouw als voornaamste bestaansmiddel. Een opgraving zou echter ook erg lastig en duur zijn. Opgravingen van vindplaatsen uit de Steentijd zijn sowieso al tijdrovende en arbeidsintensieve processen. In dit geval was er bovendien ook nog een technische complicatie. Bij graafwerkzaamheden zou de bodem namelijk door de waterdruk kunnen openbarsten, met alle gevolgen van dien. Er zouden dus damwanden nodig zijn bij de opgraving en andere technische oplossingen om de waterdruk tegen te gaan.

.... of behouden?

Het alternatief voor een opgraving was dat we de vindplaats *in situ*, in de bodem, zouden bewaren en beschermen, en dus niet op zouden graven. Op zich is de locatie in Westergouwe daar uitermate geschikt voor. Immers, de houten paaltjes en andere organische materialen liggen al 7000 jaar in de bodem, zonder weg te rotten. Een langer

Het afdekken van de vindplaats

Plan Westergouwe

De afgedekte vindplaats

verblijf in die bodem zou voor het archeologisch materiaal dus niet slecht zijn. Integendeel: als we de vindplaats op zouden graven, zouden we al het archeologisch materiaal direct moeten conserveren om te voorkomen dat het weg zou rotten, terwijl het in de bodem gewoon goed zou blijven.

Bijkomend voordeel van behoud *in situ* is daarnaast dat er in de toekomst wellicht veel betere, nieuwere archeologische technieken zullen zijn, waardoor een opgraving makkelijker wordt en meer informatie oplevert. Een voorbeeld daarvan is het DNA-onderzoek, waar we vijftig jaar geleden nog niets van wisten. De kans is groot dat er over weer vijftig jaar opnieuw allerlei nieuwe technieken zullen bestaan, waarmee een betere opgraving mogelijk zou zijn.

Een zorgvuldig behoudsplan

Al die aspecten afwegend, is uiteindelijk besloten om de vindplaats toch *in situ* te behouden voor de toekomst. Maar ook dat was niet zomaar gedaan. Allereerst moest het bouwplan worden aangepast: op de vindplaats zélf konden immers geen huizen worden gebouwd. In het huidige plan ligt er daarom een vijver boven

de vindplaats, met huizen eromheen.

Vervolgens moest worden voorkomen dat de noodzakelijke grondverbetering met zandophogingen rondom de vindplaats zou leiden tot beschadiging van de vindplaats. De trillingen en verschuivingen die ontstonden door de zandophoging zijn daarom zeer streng en zorgvuldig gemeten en gemonitord. Uiteindelijk bleek alles goed te gaan en kon er rondom de vindplaats worden opgehoogd met zand.

Vervolgens moest de vindplaats zelf nog beschermd worden. De archeologische vondsten liggen minstens een meter onder het veen en kunnen dus niet zomaar beschadigd worden. Maar erosie, wortelgroei of ongewenste graafwerkzaamheden zouden een verstoring kunnen betekenen. Om dat te voorkomen is de complete vindplaats afgedekt met een speciaal daarvoor gemaakt doek. Dit doek is zo sterk dat er niet doorheen gegraven kan worden en dat ook wortels er niet doorheen kunnen. Tegelijkertijd laat het doek wel water en lucht door, waardoor de omstandigheden in de bodem onder het doek hetzelfde blijven als nu. Daardoor blijven alle vondsten goed bewaard.

De laatste stap betreft het opzetten van het waterpeil boven de vindplaats, zodat er een mooie vijver ontstaat. Daarbij is goed nagedacht over de minimale waterdiepte die nodig is om een gezonde waterkwaliteit te krijgen. Dit om te voorkomen dat de nieuwe bewoners van dit stukje Westergouwe aan een moerasachtige plas zouden komen te wonen, wat natuurlijk niet de bedoeling is!

Publieksvoorlichting

Alle bovenstaande stappen zijn inmiddels met succes afgerond, waarmee gesteld kan worden dat de vindplaats in Westergouwe veilig en goed beschermd is in de bodem. Maar daarmee is het project nog niet helemaal klaar. De laatste opgave is de vraag op welke manier de omwonenden en bezoekers van deze bijzondere locatie iets kunnen zien en leren van deze zo bijzondere vindplaats. De vondsten en sporen zelf liggen nog begraven onder het veen en water en zijn dus onzichtbaar. Maar mogelijk kunnen er op andere manieren toch wel aspecten van de vindplaats in beeld worden gebracht. Hoe precies, daar wordt nu met een team hard over nagedacht. Als daar meer duidelijkheid over is, dan leest u het uiteraard ook in deze nieuwsbrief!

Nieuwe terrassen op de Markt

Iedereen die regelmatig op de Markt komt heeft kunnen zien dat de terrassen aan de noordzijde grondig zijn heringericht. De aanleiding hiervoor was de onvrede over de situatie zoals die in de afgelopen jaren was gegroeid. Veel terrassen op de Markt werden in de loop van tijd namelijk voorzien van hoge schotten en afgedekt met zeildoek en parasols. Daardoor ontstonden terrassen die oogden als niet al te fraaie bouwwerken, ongunstig geplaatst voor de monumentale gevels. Daarom is, in overleg met de horecaondernemers, gezocht naar een oplossing die meer recht doet aan het monumentale karakter van de Markt en tegelijkertijd voldoende terrasruimte oplevert.

Wat is er veranderd?

De situatie in Brugge is een inspiratiebron geweest voor de herinrichting. De uitwerking voor de Markt in Gouda heeft geleid tot het volgende beeld: de bestaande loopstrook tussen gevels en terrassen is opgeheven. Aansluitend aan de panden is nu een gevelterras gemaakt, gevolgd door een zomerterras. Het gevelterras wordt afgescheiden door nieuw geplaatste terrasschotten van maximaal 1.50 m hoog. Aan de gevel kan een uitvalscherp worden aangebracht. Het zomerterras heeft schotten tot maximaal 1.00 m hoog en daar mogen parasols komen. De bovenrand van de schotten bestaat uit glas. Tussen de rijbaan en de terrassen is een 'uitstapstrook' gemaakt.

De 'nieuwe' Markt: een eenduidiger beeld

De beperkte hoogtes van de schotten, de rustige vormgeving en kleurstelling én doordat nu overal aan de noordkant van de Markt dezelfde schotten worden gebruikt zorgt voor een eenduidiger beeld. Bovendien is de nieuwe inrichting transparanter dan in de oude situatie en sluit beter aan op de openbare ruimte. De horecaondernemers hebben hiervoor geïnvesteerd in schotten, luifels en parasols en de gemeente heeft de bestrating opnieuw aangelegd. Of het resultaat voldoet aan de beoogde doelstellingen mag iedere bezoeker zelf beoordelen.

Doel was om daarmee het volgende te bereiken:

- Een betere zichtbaarheid van de monumentale gevels;
- Terrassen die meer ogen als onderdeel van de openbare ruimte en niet langer als bouwwerk;
- Een rustiger beeld door eenduidige inrichting en materiaalgebruik;
- Een verbeterde ruimtewerking van de Markt;
- Het in stand houden van de totale oppervlakte aan terrasruimte over de hele Markt.

Oude situatie

Afl. 4: Gelukkig hebben we de foto's nog.... het Van Iterson Ziekenhuis

De plek waar nu de Zuidrandflat staat aan de De la Reylaan, stond vanaf 1910 tot 1972 het Van Iterson Ziekenhuis. Het ziekenhuis kon gebouwd worden dankzij de nalatenschap van de zusters Van Iterson, Johanna Alberta en Everdina Johanna Lamberta.

Zij waren de dochters en enige erfgenamen van de directeur van de Kaarsenfabriek Andrinus Anthonij Gijsbertus van Iterson. De zussen overleden een dag na elkaar in Gouda en gaven het legaat ter waarde van 500.000 gulden aan de gemeente Gouda om er een gemeenteziekenhuis mee te bouwen.

Het van Iterson ziekenhuis

Gang en trap in het ziekenhuis

Ziekenzaal

Luchtfoto van het verdwenen ziekenhuis

Het ziekenhuis werd ontworpen door architect Willem Kromhout Cz, onder andere bekend van de brouwerij van Heineken in Rotterdam. De bouw werd gegund aan aannemers L. Boele en B. van Eesteren uit Alblasterdam voor een som van 128.900 gulden. In de Goudsche Courant wordt ruim een pagina gevuld met alle details van de officiële opening van het ziekenhuis op 6 april 1910 en een uitvoerige beschrijving van het gebouw:

'Lijkt het van de weg af niet zoo bijzonder groot, inwendig staat men er voor dat dat er zoveel ruimte in het gebouw is. Een fraai hek sluit den tuin af van den weg. Een flinke oprijlaan leidt naar den hoofdingang, 's avonds helder verlicht door een prachtlantaarn net als het hek versierd met de initialen een dooreengestoken I en Z. Boven de deuren zijn op tegels, de dames van Iterson herdacht. Geheel in de hoogte is de buste van den heer van Iterson in steen uitgehouwe, den ingang bewaken de Goudsche leeuwen met het stadswapen. [...] In de prachtige vestibule met met zijn fraaie in lood gevatte gekleurde glazen een paar porte-manteaux, tevens zitbanken. Wanden en vloer harmonieeren in kleur met het zachte licht dat door de ruiten binnen valt. [...] Aan de achterzijde van het gebouw vinden we twee mannezalen met recreatiekamers en eenige klassekamers. Bij alle zijn serres aangebracht waardoor in ruime mate licht en lucht toestroomen. [...] het nieuwe ziekenhuis is een gebouw, waarop Gouda trots mag zijn, een monumentaal gebouw dat met de beste op dit gebied in ons land zal kunnen wedijveren.' (Goudsche Courant, 7 april 1910)

Op 7, 8 en 9 april 1910 mochten belangstellenden het nieuwe ziekenhuis bezichtigen tegen betaling van tien cent per persoon. De opbrengst ging volledig naar het Burgerlijk Armbestuur dat tussen 1855 en 1935 de zorg voor armen regelde. Door drukker Swartsenburg, die begin twintigste eeuw gevestigd was aan de Kleiweg, werden ansichtkaarten gemaakt van het ziekenhuis. De opbrengst daarvan was bestemd voor de Goudse vakantiekolonie, waar kinderen met een zwakke gezondheid (bleekneusjes uit de stad) konden aansterken. In 1970 fuseerde het ziekenhuis met het Diaconessenhuis De Wijk en verhuisde het naar het nieuwe gebouw aan de Bleulandweg. In 1972 werd het Van Iterson Ziekenhuis gesloopt.

Dit is aflevering 4 van de serie 'Gelukkig hebben we de foto's nog...'. Eerdere afleveringen stonden in de nieuwsbrieven 41, 47 en 48; deze kunt u vinden in het 'archief' achteraan deze nieuwsbrief.

Open Monumentendag 2017: nóg meer verhalen over Gouda

relief van het wegen van kaas van beeldhouwer Bartholomeus Eggers

‘Burgers, boeren en buitenlui...’, dat was vermoedelijk de openingszin van de stadsomroeper die hiermee de aandacht op zich vestigde en vervolgens zijn nieuwtjes deelde met bewoners en andere rondtrekkende lieden.

Het is ook het thema van Open Monumentendag 2017, het evenement dat op zaterdag 9 september plaatsvindt. In Gouda gebruikt het comité dit landelijke thema om het Goudse thema ‘Gouda smaakt naar meer’ vorm te geven. De nadruk ligt dit jaar, nog meer dan voorheen, op het vertellen van verhalen over Gouda; over de gebouwen en de mensen of bedrijven die zich in de panden vestigden. Aandacht is er onder andere voor handel, producten, reizen en vervoer.

Op maandag 4 september vindt de traditionele Open Monumentendaglesing plaats die het comité organiseert samen met Historische Vereniging Die Goude. Dit jaar zijn er wederom twee sprekers: Gemke de Jager vertelt over de rijke boerenstand en Corrie Perdijk spreekt over de arme turfstekers.

Om nog meer smaak aan het geheel te geven komt er dit jaar een uitgebreide folder met informatie over de thema’s, de panden die zijn opengesteld en uiteraard een route. Dit jaar is onder andere voor het eerst het herenhuis Turfsingel 70 geopend. Het herenhuis uit 1875 en de naastgelegen machinefabriek van Sas hebben er jarenlang roemloos bijgestaan. Nu wordt het gerestaureerd en herbestemd.

Bekijk de website voor actuele informatie en de laatste nieuwtjes over openstellingen en activiteiten: www.monumentenstad.nl

Nieuwe verordening voor Gouds erfgoed: *wat verandert er?*

Gouda is rijk aan cultureel erfgoed. Om dit erfgoed goed te kunnen beschermen zijn er regels en procedures vastgelegd in een verordening. Daarin staat onder meer hoe het beschermd erfgoed wordt beschermd, hoe veranderingen worden beoordeeld, welke activiteiten vergunningvrij zijn en wat de rechten en plichten zijn van eigenaren en gebruikers. De raad stelde op 5 juli jl. de nieuwe Erfgoedverordening 2017 vast.

Samenvattend: Wat is er anders of nieuw?

- Het bereik van de verordening wordt uitgebreid van monumenten en archeologie naar cultureel erfgoed in de brede zin van het woord. Dus niet alleen aandacht voor gebouwen, maar ook voor cultuurobjecten, stadsgezichten, buurten, structuren, etc.
- Eigenaren worden verplicht om hun monument te onderhouden.
- Bij de aanwijzing van erfgoed wordt de bescherming van kracht aan het begin van een aanwijzingsprocedure (voorbescherming). Hierdoor is niet het langer mogelijk om tijdens deze procedure allerlei veranderingen door te voeren waarbij monumentale waarden verloren gaan.
- De opzet van de verordening sluit aan bij de landelijk en regionaal gebruikelijke regelgeving.

De afgelopen tijd is hard gewerkt aan de modernisering van het erfgoedbeleid. Zo werd in 2013 de Goudse Erfgoedvisie vastgesteld en vorig jaar werd de Erfgoedwet van kracht. Dit jaar zijn in Gouda dus de lokale regels aan de beurt. Het beheer en behoud van ons gemeentelijk erfgoed staat daarin centraal. De regels zijn aangepast aan de wetswijzigingen van de [Erfgoedwet 2016](#) en er wordt geanticipeerd op de Omgevingswet, die in 2019 zal worden ingevoerd. De belangrijkste nieuwigheid is de invoering van de onderhoudsplicht voor eigenaren van monumenten.

Nadat dit met de Erfgoedwet al voor rijksmonumenten was geregeld, is de onderhoudsplicht nu ook voor gemeentelijke monumenten van toepassing.

Monumentenverordening wordt Erfgoedverordening

Het erfgoed betreft veel meer dan alleen monumenten. Het gaat ook om roerende goederen, immaterieel erfgoed, ensembles, stadsgezichten en structuren. De vervallen 'Monumentenverordening' richtte zich echter uitsluitend op het gebouwd erfgoed en het bodemarchief. Om de brede erfgoedbenadering te kunnen bedienen en om beter aan te sluiten bij de elders in het land gebruikelijke regelgeving is de nieuwe Erfgoedverordening opgezet.

Nieuw: onderhoudsplicht voor monumenteigenaren

Eigenaren zijn natuurlijk altijd al verantwoordelijk voor het onderhoud van hun pand, maar dat bleek niet altijd een garantie voor tijdig en regelmatig onderhoud. Het gevolg was niet alleen dat er onnodig hoge herstellkosten en overheidsbijdragen moesten worden opgehoest, maar ook het risico van verlies van monumentale waarden.

Met de onderhoudsplicht kan nu ook worden opgetreden als een eigenaar zijn pand verwaarloost. Het bouwtoezicht van de Omgevingsdienst zal waar nodig in actie komen om het sluipend verlies van monumentale waarden te voorkomen. Bij de handhaving van de onderhoudsplicht zal het bouwtoezicht de richtlijn die daarvoor door het Rijk is opgesteld gebruiken. Klik [Handreiking instandhoudingsplicht monumenten](#) om deze richtlijn te openen en/of te downloaden.

Hier vindt u de links naar de nieuwsbrieven

 [nieuwsbrief 1, 09 1991](#)

 [nieuwsbrief 2, 04 1992](#)

 [nieuwsbrief 3, 10 1992](#)

 [nieuwsbrief 4, 05 1993](#)

 [nieuwsbrief 5, 10 1993](#)

 [nieuwsbrief 6, 06 1994](#)

 [nieuwsbrief 7, 12 1994](#)

 [nieuwsbrief 8, 04 1995](#)

 [nieuwsbrief 9, 10 1995](#)

 [nieuwsbrief 10, 04 1996](#)

 [nieuwsbrief 11, 10 1996](#)

 [nieuwsbrief 12, 04 1997](#)

 [nieuwsbrief 13, 10 1997](#)

 [nieuwsbrief 14, 06 1998](#)

 [nieuwsbrief 15, 01 1999](#)

 [nieuwsbrief 16, 05 1999](#)

 [nieuwsbrief 17, 10 1999](#)

 [nieuwsbrief 18, 05 2000](#)

 [nieuwsbrief 19, 11 2000](#)

 [nieuwsbrief 20, 11 2001](#)

 [nieuwsbrief 21, 07 2002](#)

 [nieuwsbrief 22, 11 2002](#)

 [nieuwsbrief 23, 11 2003](#)

 [nieuwsbrief 24, 06 2004](#)

 [nieuwsbrief 25, 03 2005](#)

 [nieuwsbrief 26, 11 2005](#)

 [nieuwsbrief 27, 02 2006](#)

 [nieuwsbrief 28, 12 2006](#)

 [nieuwsbrief 29, 06 2007](#)

 [nieuwsbrief 30, 11 2007](#)

 [nieuwsbrief 31, 06 2008](#)

 [nieuwsbrief 32, 11 2008](#)

 [nieuwsbrief 33, 06 2009](#)

 [nieuwsbrief 34, 12 2009](#)

 [nieuwsbrief 35, 06 2010](#)

 [nieuwsbrief 36, 11 2010](#)

 [nieuwsbrief 37, 06 2011](#)

 [nieuwsbrief 38, 12 2011](#)

 [nieuwsbrief 39, 06 2012](#)

 [nieuwsbrief 40, 12 2012](#)

 [nieuwsbrief 41, 05 2013](#)

 [nieuwsbrief 42, 12 2013](#)

 [nieuwsbrief 43, 06 2014](#)

 [nieuwsbrief 44, 12 2014](#)

 [nieuwsbrief 45, 05 2015](#)

 [nieuwsbrief 46, 11 2015](#)

 [nieuwsbrief 47, 05 2016](#)

 [nieuwsbrief 48, 05 2016](#)